

BIBLIOTEKA »PETAR KOŠIĆ«
BANJA LUKA

II 4122

Б:

„ПАЉБА БАТЕРИЈОМ!“

— Успомена једнога малог гимназисте. —

„КУКУРУЗИ ВЕЋ СЕ БЕРУ!“

— Прича о аустријском бјежању пред славним † Војводом Мишићем, иза погибије на Сувору и Руднику. —

LA FRANCE.

— Успомени † Војводе Мишића. —

1922.

ШТАМПАРИЈА „ГЛАС КРАЈИНЕ“ д. д.,
БАЊА ЛУКА.

Sign.

4172

Inv. br.

673

„Палба батеријом!“

— Успомена једнога малога гимназисте. —

Г. Јоци Петровићу, пуковнику,
команданту артиљеријског пука.

Моје драго, родно мјестанце, налази се у равној Босанској Посавини, баш на самој обали Саве. То вам је права, питома Посавина, са својим јаблановима, врбама, ивама, млакама и жабљим концертима; ту су вам читави редови млина са огромним, широким, спорим точковима; ту су сплавови од борових и јелових стабала, из братске Словеначке, који, у дугим јулским и августовским данима, тако мирно, идилски, миле према Истоку, покрај ниских савских обала.

Ту су роде, велике, хаџијске птице, које својим штуластим ногама гацају по нашим барама и клепећу кљуном, брже него чеке-таљу у шумској воденици.

Ту су и читава јата бијелих гусака, још бјелих и од бијелих лабудова, пред сваком славонском кућом, на чијем се перју тако слатко одмарају наши добродушни славонски

рибари, сањајући пуне барке штука, шарана, сомова, кечига, смуђева и гргеча, за којима су попашни као мачке, како вели Мијо Кишпатић; ту су, такође, и лађе житарице, на длаку исте као на Машинћевим сликама; у кратко, прави Машинћев пејзаж. . .

Далеко на хоризонту, плави се Козара, Просара и Мотајица. . .

Ми, мали Босанци, највише смо волили Саву и - љето. Љети смо ходали боси, само у гаћама, кошуљици, каквој јечермици или прслучићу и фесу. По вас дуги божји дан купали би се у млакој савској води, брљугали се у блату, угријану сунцем; поцрнили као врагови, а несташни и окретни као мали делфини. А, кад нам ипак то додије, хватали би на удицу мале, златкасте шаранчиће и кесегице, бијеле и блиставе као растопљено сребро. . .

Кад из далека затруби какав пароброд, остављали би ми и ручак и све, па таман да је пред нама тепсија мисирач - пите! Настала би читава узбуна, врева и трка кроз варош, само да час прије стигнемо на Саву и да се љуљамо на таласима, што их је пароброд остављао за собом.

А већ добрим Словенцима нисмо никако давали мира. Напће њихов сплав, а ми за час допливамо до њега: мали Босанци са десне обале, а мали Славонци са лијеве; па удри скачи, смиј се, дирај у весла, завируј чак и у бакрачиће, под којима су гореле суве врбове и ивове гране, да видимо шта кувају... А мирни, безазлени Словенци, само би се доброћудно смијешили својој малој браћи, Босанцима и Славонцима...

Кад опазимо да је сплав већ подалеко одмилио, весело поскачемо, ми на десну, а Славонци на лијеву страну, и дочепамо се обале, брже него што би то учинили они мали, црни Индијанци из дјечјих прича...

И, гријући се у врелу пијеску, дуго би гледали за сплавом и у дјечјој машти замишљали како он, иза сваке окуке, наилази на дивотне, непознате крајеве и видике, и чисто би завидили добрим Словенцима...

Кад већ сунце зађе, и кад се по површини Саве ухвати лака омаглица, и мало застуди, сјетимо се ми куће и осјетимо да смо гладни, па се кренемо кући, прибојавајући се родитеља и спремни, ако ћеш, и на - батине.

Али, све се је добро свршавало и ми смо слатко спавали покрај својих родитеља, сити, безазлени и безбрижни као мали, добро подојени јагањци.

Сутрадан, кад мало пригрије, комад курузе у шаку и обруч с какве каце, па терај опет на Саву...

Е, али то ипак није могло да, тако, траје вјечито!

У нашем мјестанцу учитељевао је, већ више година, човјек, који је вршио управо -апостолски посао: слао је у Србију, у школе, мале Босанце, који су добро учили и показивали вољу и дар за науком и напретком; а прије тога би их, бар душевно, добро спремио.

Дође, тако, на ћефенак, у магазу или трговачку канцеларију, па дуго и дуго толкује, док за своје штићенике не испроси коју парицу, макар за жељезницу; па, последије, *шамо* -шта Бог драги дâ... А дотле мали Босанац и његови сиромашни родитељи, стрепе код куће, хоће ли учитељ што избити, јер сами родитељи нису у стању да опреме своје дјете „на школе“...

И тако дијете понесе у коферчићу само најпотребније преобучице и новаца, колико за пут; али иде с благословом родитељским и са сјветлошћу у души, у своју драгу Србију.

Богме, било је већ богослова и ђака из учитељске школе, који су свакога ферија изазивали дивљење, и страхопоштовање у нама, малим основцима, па смо и ми много мислили како би отишли *шамо*, у *Биоград*, да учимо школе...

Нас није вукла у Биоград жеља да најприје што зарадимо, као мале Македонце, који носе у торбици мистрију и гледају да пошаљу коју пару „на вилајет“. А нисмо струјили према Биограду ни из разлога из којих сиромашна, мала Савојчад, стално греду према далеком Паризу: да својим slabим ручицама „чисте чађаве париске оџаке“, како вели за њих Виктор Иго, у својим *Јадницима*.

Нас, мале босанске јаднике, није вукао *шамо* нагон за самоодржањем, него нас је, привлачила нека друга сила, неки други нагон, неко друго осјећање, светије, по прилици, и од онога, што побожне хаџије привлачи Јерусалиму. Јер, у машти нашој, дјечјој, блистала

су се много љепше, примамљивије и магичније кубета и орлови на двору нашега краља, него у машти хаџијској кубета црква јерусалимских. . .

И ми нисмо доносили својим кућама на-полеоне у ћемерима, ни крстиће и иконе из Свете Земље, него смо доносили својим родитељима по једну грудицу Слободне Земље Наше, а у срцима својим све тојачу љубав према слободи. . .

А, осим тога, инстинктивно, по нагову, осјећасмо, и наши родитељи и ми, да школом и науком треба паралисати, сузбијати и тући наше наметнуте „културтрегере“, који су обично били, или сасвим нешколовани, или са врло мало школе; а регрутовани, у већини случајева, од ислужених „фелџаба“. . .

Тако је, на послетку, дошло до тога, да у нашој заробљеној отаџбини, ми, мали Босанци — урођеници, постадосмо, у великом броју: доктори медицине, права, инжињери, професори, и т. д., а наши „културтрегери“ остадоше и даље вјечити: „официјали“, „канцелисти“ и „штрацмајстори“.

Једанпут запитих свога млађег друга, свршеног правника, † Ристана:

„Шта ли, Ристане, мисле ове „Швабе“, кад виде нас оволике, а све на великим школама?!“

„Бјежи, Бога ти! Виде своју пропаст! Шта могу друго видити!?“, чисто се љутну † Ристан на моју наивност.

А како ли је тек било нашим добрим, старинским родитељима, за које је, до скора, један обичан „штрацмајстор“ био неко више биће!... Нашим добрим, старинским, сиромашним, препоштеним очевима, у старим, олињалим салтанима, на сто мјеста искрпљеним чакширама, закрпљеним кундурама и изблиједилим фесовима, који се калупе код куће, на дрвеним калупима!...

Већ у трећем разреду основне школе, доводио би ме отац на обалу Саве, на једно усамљено мјесто, и говорио ми, а глас му подрхтавао:

„Видиш, мало моје дијете, кад би ти сада увијек ишао, све овуда покрај Саве, све покрај Саве, дошао би лијепо управ у Биоград!“

Код последњих ријечи подрхтавала би му и брада и једва би их изговорио. А мени би удариле сузе, саме од себе, и ако нисам ни сам знао зашто...

распусту казивати нашим сељацима, нек и они знају како је *шамо*...“

Онда би мало попостао, а мени би млаке, слане сузе цуриле низ лице на јастук...

„Па, вако, кад виђаш нашега краља и краљеве дворе или много војске; и, вако, кад виђаш да је нешто боље нег у нас, све ти то добро поамти, па ћеш нам казивати... Ја ћу то теби и у писму прикричити...“

И кад се оба јастука добро наквасе сузама, заспао бих ја слатко, а не вјерујем да заспи и тата...

Те тако, ето, овај простодушни, сиромашни, старински Босанац вољаде више *Биоград*, него своје једино, мало дијете...

Јер, као год што су наши родитељи, а и ми, осјећали да се школом морамо борити против наметника, тако смо, исто инстинктивно, осјећали да ће нешто доћи из *Биограда*, нешто велико, големо, божанско... Шта, како, кад, то нисмо знали; али да ће доћи, у то смо вјеровали више него у - вјеру своју!... Сад знамо да је то била Слобода, која је онда била дубоко под хоризонтом...

Кад сам, на послетку, пошао, испрати ме, Боже ми опрости, скоро без суза!

На самом растанку, даде ми равних пет форинти: четири форинта за жељезницу до Земуна, два „сексера“ за прелазак из Земуна у Биоград, а осталих осам „сексера“ да — свршим школе...

Коферчић, мален као зера, постављен папиром, понесох скоро сасвим празан, јер не имадох мајнице да га напуни својим милоштама...

* * *

Сутрадан, управ пред подне, изишли смо из жељезничке станице, ја и још један мој друг, такође мали Босанац, и са својим коферчићима и празним џепоцима, пошли према Терезијама да најприје видимо *Краљеве Дворе*...

Био је диван јесенски дан, што би га тако лијепо описао покојни Милутин Ускоковић.

На првом кораку били смо збиља срећни: баш се мијењала дворска стража и маса дивна свијета ишла је, бајаги случајно, обема тротоарима. Музика Краљеве Гарде свирала је марш „Босанац“:

„Лепа ти је у Алаге љуба,

Те љепоте усвој Босни нема!“

Боже, штати није стварала наша машта!

Та, читав наш свијет био је, дотле: „котарски уред“, у ствари нека стара турска касарна, кршла; онда, четири жандарма, (истина, страшни!), „бецирке-вакмајстор,“ два, три финансиа и оно неколико чиновничкиња.

А, гледај ти сад!!...

Краљеви двори, Краљева Гарда, војна музика, толики официри, чудеса!!...

Шта је даље било од нас и од наших коферчиња, нећу да причам... Бог, који се брине за љиљане у пољу и птице небеске, побринуо се је и за нас... Само је тешко, тешко ишло...

Примише нас некако у гимназију, и то само зато што смо били мали Босанци, јер смо врло много задоцнили. Задоцнили, спремајући толике ствари и кофере!...

У почетку сам, поред свега маштања, једва чекао да останем сам, да се добро исплачем за завичајем, али је то прилично брзо престало. Нови видици, ново друштво, све ново, а све наше, па се човјек брзо утјеша.

Чим сам се мало смирио, почео сам одмах смишљати, шта ћу ја то све причати тати и сељацима. Тата ме је више пута наговорио, о

крсном имену или кад: каква црква слави, да сељацима пијевам „Бранково Коло“, јер друго ништа нисам ни знао. Ја шта ли ће сад бити, кад почнем причати о Краљевим Дворима, Гарди и т. д.! Све ће тата расти од милина, а сељаци ће брисати рукавима очи и говорити „О Бого мој, вала теби! О, Бого мој, молим ти се!“...

Па, истом, кад дођем пред ону гостионицу гдје „Швабе“ љети увијек сједе и пију пиво, и почнем то све причати, бајаги нашим, за другим столом, а све унерам да и они чују! О, што ће им бити мука!!!

А нисам, јадник, ни сањао, какву ћу силу тек видити, каква ћу чудеса дочекати и шта ћу све имати да „казујем“!...

— Да, збиља у мало не заборавих! Једнога дана добијем писмо од оца. У њему ми пише: да добро учим и слушам; а нарочито ми кричи, да никако не заборавим „казивати“, све што лијепо видим.

„Ја сам се тебе, акош право, и зажелио, па често, откад сам овако сам, дођем на обалу Саве, на оно мјесто ће сам и тебе доводио, па дуго гледам у воду и мислим: ево, ова вода, ево, баш ова иста вода, што је сада

гледам, тећи ће вако тећи, па ће управ проћи покрај Биограда, близу мога дјетета“...

И послао ми је у томе писму два форинта у папиру, јер му је, вели, Јовица Јарић платио 40 гроша дуга, а он је мислио, да ће му то код Јовице пропасти...

Ух! У мало и ово не заборавих: „Навали, мој брате“, пише отац, „сад у четвртак, свијет на дућан, па пазарих равна 34 и по гроша!“

Четвртак је у нас пазарни дан...

Писмо се је завршивало врло крупним словима, као кад човјек тек учи да пише:

„Не заборави, што буде за казивање!“

Добри мој оче, да си ти знао како ћу награјисати због тога твога „казивања“, не би ме, заиста, увијек на то опомињао! Јер сам се био тако занио тиме шта све треба да запамтим и „казујем“ и толико се томе предао, да сам пренебрегао све своје дужности и сваки час имао неприлика у школи, и иначе.

Првих дана, на примјер, прођу три војникада смијене стражу пред Народном Банком, а ја за њима касај, све до Народне Банке! Завирујем у пушке, бајонете, капе и хаљине. И све памтим шта сам опазио и замишљавам како ћу то причати, кад дођем у Босну.

„Да видите кад се код нас, у Србији, мијења стража...“, Тако ћу почети причу о оној тројници војника, па онда развести даље...

Мало последије, опет, једно поподне, пролази стража од седам људи. У мјесто у школу, кренем ја, наравна ствар, за њима, и лијепо их допратим до касарне седмога пука, у Палилули. Касарнски круг пун војника. Неколико њих поредали се у размаку од неколико корака и стоје право као свијеће. „Шта ли му је то сад?“, мислим ја у себи, а све провирујем кроз ограду. Кад ли се стражар прокриви на мене:

„Мали, отуд!“

Склоних се на другу страну, одакле сам још боље видио, и могао чути шта се говори.

Један официр прилазио је сваком војнику и свакога питао:

„Која је земља тамо?“, рекао би официр, показујући некуда далеко преко Земуна.

„Аустрија, господин поручник!“

„Шта је нама Аустрија?“

„Непријатељ, господин поручник!“

„Шта би ти радио, кад би ми заратили са њом?“

„Борио бих се до последње капи крви,

господин поручник!“, изговорно би војник на душак, не трепћући, а види се на њему да би збиља учинио што говори.

„Е, ово морам казивати на сваки начин!“, закључивао сам у себи и све се помицао за официром, да запамтим сваку ријеч. То поподне не одох никако у школу.

Сутра дан рече ми разредни старјешина:

„Чујеш ти, мали Босанче, ако ти будеш тако и даље радио, могли би се ми свадити!“, а при томе нешто погледа у десни длан...

„Сирома сам, господине!“, рекох ја, само да нешто рекнем, а сузе ми навријеше на очи. „Зар тући мене, сиромаша, што волим своје?“, јецао сам у себи...

Други пут, једног јутра, угледах читав батаљон пјешадије; пошла на вјежбу. Опет, наравна ствар, ја за њима! Ос-бос, па чак на — Чукарицу!

О, Боже, што сам се онај дан наскакао и напатио! Нисам никако могао да се одвојим од војника. Хтјео сам да чујем сваку ријеч команде, да запамтим и да „казујем“, па сам непрестано сметао војницима, те се и данас чудим како ме нису отјерали.

Ма како год станем, некако се деси да

им сметам. На примјер, ја стојим негдје око десног крила, истом, као за инат, викну: „Десно крило напред!“ Десно крило одмах почне заошијавати, па — управ на мене! Чим утечем на лијеву страну, чује се команда: „Лијево крило напред!“ Тек што почнем бјежати по, ново на десну страну, а команда ће: „Трчећим ко-ра-ком!“

Бјежим, колико ме ноге носе, али они војници, некако, лагани и кракати, ваљда су Ужичани, па мени све за петама. Исплазих језик, а књиге ми се већ све расквасиле од знојавих руку...

Нико ми ништа не рече, него ми чак за вријеме одмора један војник даде комад татјина...

Тек у нека доба, кад се сврши обука, кренем и ја с њима, каскајући уз њих као батаљонско магаре, правећи све по два корака за један војнички...

Ту вече ме код куће истукоше, а све ми се чини да ми је и разредни старјешина ударио један страشان шамар; јер се сјећам да ми је дуго зујало лијево ухо...

Е, али хоћу ја да имам шта „казивати“!...
Једном приликом у мало ме не уби

стражар пред градом, кад сам хтјео ући у град за артиљеријском подофицирском школом. Толико ме био залио онај њихов марш, уз звѣку мамуза, и она њихова дисциплина и уредност, да нисам ни чуо кад ме је стражар заустављао.

Дворску стражу пратио сам ревносније и са већим уживањем и усхићењем, него — обућарски шегрти...

Ах, што ме некакав жандар једанпут... али то нећу да причам!...

Тако сам био накупио доста ствари за „казивање“; али, Бога ми, доста и за — неказивање. На примјер: оне батине код куће, па у школи; онда онај жандар, па... још је тога било...

Дан по дан па дође и дубока јесен.

„Суморно небо, жалосно,

Облачје свило ћутом;

О, даждило је, даждило,

По свелом лишћу, жутом...“, што рекао покојни Стева Луковић, наш велики пјесник јесени, позне, ружне, бескрајне јесени, кад изгледа да ће вјечито, без краја и конца

сипити, досадна, хладна, непотребна јесенска киша и кад би се човјек заклео да никад неће престати да цвили и завија „убогих, тмурних, штурних дана, јесенска кишна песма...”

Обузимала ме је све то већа туга за завичајем и очиним миловањем, који је без сумње, сваке таке бескрајне кишне ноћи, плакао, сам, под јорганом, мислећи на своје једино мало дијете, док киша невесело сипи по сагњилом дашчаном крову мога гнијезда...

Тужећи тако за мнош, разболио се је, сиромах, од чежње и умро нагло, одмах с прољећа, и не дочекавши да види своје дијете и да чује како оно прича сељацима чудесне приче о браћи нашој из наше Слободне Земље... А није ми сиромах ни јављао да је болестан, без сумње, потпуно увјерен да никако не би Бог дао да умре, а да не види свога дјетета...

Комшије су закључиле да ми не јављају одмах, и да крију докле год могу, да ме „не пометају у науци.”

И ја сам даље хватао што је „лијено за казивање“, премда све мање и мање због оне ружне јесени. Напоследку ми се је учинило, да скоро ништа нисам скупио и чисто се бојао да нећу имати с чим да изиђем пред оца.

Кад, једнога дана, по подне, тако око два сата, зачу се „Абацијском чаршијом,“ гдје сам становао, некакав страховит, непрекидан тутањ, као врло растегнута грмљавина.

Истрчах одмах на улицу, љубопитљив као беспослена удавача

Имао сам, богме, шта и видити: колика је год „Абацијска чаршија,“ сву је зачепила љута артиљерија! Топ до топа, докле ти око може сагледати!

Набројих равних четрдесет топова! Читав пук артиљерије, а пред њим пуковски штаб, све јунака биранијех...

„Шта је ово, мајко моја!“, чисто јекнух од радости, што ћу, тек сад, имати шта да причам... „Ај, да ово виде сељаци и Швабе!“

Опет, наравна ствар, кренух из оних стопа, за њима!

Точкови ломе калдрму; прше блато на све стране, а ја запристао за њима и нема те силе што би ме одвојила од топова. Блато ме свега упрска. Али шта марим ја за блато, кад, ето, гледам круну свега свога „казивања“, јер нисам могао ни претпоставити да је и гдје на свијету могло бити још веће силе. Ни сањати то нисам могао.

Дотле сам видио праве топове само на сликама,

Артиљерија удари „Зеленим Вијенцем“, па право пред Саборну цркву. Сав гарнизон биоградски бијаше се постројио око цркве и по свима околним улицама: четири ескадрона краљеве гарде, читав коњички пук, неколико пукова пјешадије, санитарска одјељења; а као круна свега — оних мојих четрдесет топова...

Ађутанти појединих јединица јурили су у највећем трку, разносећи заповијести.

Маса официра, свију родова оружја, са бијелим перјаницама и калпацима, сребрним и златним еполетама...

Из разговора онога свијета, разумједох да је умро предсједник министарства, који је био и краљевски намјесник.

Чланови дипломатског кора сваки час су пристизавали у дивним, затвореним, фијакерима, у својим сјајним одијелима и чудним капама.

Увијек је неко објашњавао, без питања: „Руски посланик!“ Грчки конзул! Њемачки посланик! Енглески посланик!, и т. д.

За машту једног малог Босанца, који није ништа слично видио, било је то све и превише!

Ја се узлетао: хоћу све да видим, ништа да не пропустим; све да чујем...

Ако опазим што интересантније на лијевом тротоару, провучем се некако кроз жандарски кордон, и, таман да претрчим преко онога празног простора, што је одређен за пролазак позваних, а жандари ме опазе и с обе стране повичу: „Натраг, натраг! Мали, натраг!“

Збуним се, не знам куда ћу; свијет се смеје, стид ме...

Жандар притрчи, не смеје да удари, али зграби душмански за мишицу и гурне ме у онај свијет...

Кад се прогурах чак до цркве, и хтједох да продрем унутра, у мало ме не одведоше у полицију.

Срећом ме запита један полицијски писар:

„Одакле си ти, мали?“

„Из Босне!“, велим ја кроз плач.

„А-ха!“, рече он и насмијеш се...

Чим угледам што ново, одмах помислим да је то важнија и љепша ствар за „казивање“, него све што сам дотле видио, па полети да је не пропустим...

Киша, ситна као измаго, непрестано је сипала.

И ако сам само кратко вријеме био оста-
вио топове, нису ми они никако излазили из
главе, ни за тренутак! Утисак од њих био
је најјачи.

Вратих им се зато и стадох тако да ипак
видим, шта се ради пред црквом и око ње.

Иза опијела, нека господа у црним оди-
јелима, одржаше дуге говоре, тако, да се
једва кренусмо, и то пред сами мрак.

Војске и народа било је толико да, по
мом рачуну, не би могло стати ни у три —
Босне.

Као омађијан, ишао сам уз топове. Кад
они стану, станем и ја; кад крену кренем и ја...

Још су се држали говори на неколика
мјеста, те једва у мркли мрак стигосмо на
Тркалиште. Могло је бити макар „сахат ноћи“,
како веле у Босни.

Онда се је у оним крајевима Београда
уводило електрично освјетљење и градила
пруга за електричне трамваје, па је све било
изровано и преврнуто, да се од прокопа, јама,
разног материјала није могло корацати ни по
дану. Никако се нисам одмицао од топова и
никако ми није с ума силазила мисао: да
хоће како да прођу кроз Босну, да их виде

сељаци и „Швабе“... Наши славни, незаробљиви, непромашиви топови...

Као у хипнози, као у сну, нисам опажао да је мрак, да стојим толико сати у хладном, јесенском блату, подераних ципела, да сам кроз мокар, да ме могу нехотице препрегазити и да ћу добити батине кад дођем „кући“...

Нисам ни опазио да испрегнуше коње и да окренуше цијеви према Дунаву.

Прст се пред оком није видио.

Од топова сам био удаљен свега два-три корака...

Неко је командовао, као с неке висине, ваљда официр с коња, и опажало се како они у мраку слушају команду: нешто се је помицало, уређивало, намјештало; спомињали се некакви „предњаци“, „водови“...

На једанпут одјекну реска, одсјечна, страшна команда, коју никад, никад заборавити нећу:

„Палба батеријом! — Пали!“

Сину сва околина; оцрташе се дунавске обале, врбе и облаци, као да је од једанпут хиљаду муња пропарало небески свод; небеса се проломише, и земља задрхта, као кад је

издисао Исус на крсту; као кад је Мојсије бацио дванаест плоча низ Гору Синајску; као кад је Синђелић дигао Чегар у ваздух...

Мене нешто одиже од земље и тресну у благо. . . .

Последња ми је мисао била да ме је разнијело у хиљаде и хиљаде комада и да више никад Босне видити нећу. . . .

Кад, ипак, мало дођох себи и видјех да сам још жив, скочих, и, колико ме ноге носе, нагнух према „Абацијској чаршији“, прескачући, у смртном страху: жаркове, водоводне цијеви, трамвајске шиње, гомиле ископане земље, читаве хрпе камена од раскопане калдрме; и све што ми је било на путу! . . .

Могуће је да сам баш ја човјек, који је на свијету најбрже бјежао. . . .

Једино, ако је био бржи Потиорек, и његово друштво, кад су стругали са Цера, Рудника, Кајмакчалана и Солунског фронта; јер ја сам бјежао само испред Дебанжеових топова, а они су летели пред нашим страшним, брзометним, дивотним „брђанима“, „пољацима“ и мерзерима. . . .

А, испред њих није, скоро никад, нико утекао. . . .

Шта је било код „куће“ — причаћу
— други пут...

* * *

Читаво вријеме рата били смо увјерени да ће доћи Ослобођење, и само смо о томе сањали и говорили.

Увијек смо идеалисали с каквим ћемо осјећањем дочекати прво виђење с *Њима*; какву ћемо Им милошту учинити, особито првоне војнику или официру, кога видимо!

И свако је нешто спремао за тај велики тренутак...

Дјевојке су његовале цвијеће, особито рузмарине, и, с неким побожним увјерењем надале се *ошуд* својој срећи, свом, милом, суђеном драгану, кога ће жељно примити у загрљај;

Пољубит уста медна,

И груди челичне...

Па тако и би...

Један мој пријатељ хранио овна читаве три године да *Их* дочека, и — дочека...

Неком сељаку родила пшеница оне године пред Ослобођење, што никад.

Он је од драгости миловао и љубио њено златно, тешко, класје и говорио, гледајући у небо:

„Како си ми напредна, рâно моја! Да Бог да те Петрови коњи позобали!“

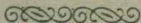
И Бог му услиша молитву...

Срби грађани у Б. Д. поклонеше најљепшег коња са опремом првом официру који им дође. „Само узјаши, грехота је да више идеш пјешнице, уморио си се већ!“, рекоше му...

Неки се толико зарекоше да морадоше, богме, и — слагати...

Ја се заклек да ћу ову приповијечницу посветити ономе нашем артиљеријском официру, кога првог угледам у нашој ослобођеној земљи.

И кад се у нашем мјесту појави први пук артиљерије, сав искићен цвијећем, угледах на челу пука некаква дива, под којим су се увијала леђа једног нарочито изабраног коња. У чизму би му могао стати читав један аустријски солдат, из последњих регрутација, а Филиповић, пјесник Крфа, Вида и *Крвавих Косовских Божура*, упоредио би га са брдом; док би Мештровић према њему извајао новог Краљевића Марка, још силнијег и још већег...

„Кукурузи већ се беру!“ ...

— Прича о аустријском бјежању пред славним Војво-
дом Мишићем, последије погибије на Суворору и
Руднику. —

(Ово је одломак из велике приповијетке **Под истра-
гом**, у којој је писац ових редака описао истрагу и прогон
своје књиге **ИЗ ВЕЛИКИХ ДАНА**, која је изишла пред рат
1914. године и била осудом Сарајевског окружног суда од
31. јануара 1917. број Štamра 1/1917. осуђена, забрањена и
уништена. Сама истрага трајала је четири године.

Ми, судије, били смо се, међутим, поди-
јелили у два табора: у „Антанту“ и — „Шва-
бе“. У „Антанти“ били смо: нас три Србина,
један Румун, замјеник државнога „одвјетника“
(тужитеља) и један муслиман. Касније је при-
шао и нови државни „одвјетник“ - Хрват.

Остали су били — „Швабе“. Онај Чех,
судски савјетник, што ће мало касније бје-
жати са „курузарима“ из Србије, држао се је
као неутрално према „Антанти“, али је, без
икакве сумње, био наш човјек.

Нарочито угледно мјесто заузимао је у „Антанти“ замјеник државнога „одвјетника“, наш добри и искрени друг Др. Х., врло просвећен, интелегентан и спреман човјек. Пољак по пореклу, а по осјећању и Пољак и Србин.

Он је био референт за руски фронт, Румун за румунски, а муслиман за турски. Ја сам, као београдски ђак, гледао да причама о Србији одржим дух у „Антанти“ и кад су времена била најтежа...

Ма колико имали посла, само ако нисмо били у расправама, састајали смо се у соби замјениковој, тајно и са страхом, као први хришћани на молитву, за вријеме Нерона.

Та соба била је баш уз собу државног „одвјетника“, Нијемца из Штајерске, али се и прилично гласан разговор није могао из ње чути.

У њу се је улазило кроз друге двије. У првој су били само стари „списи“, а у другој је радио један писар, муслиман, са једним старим дијурнистом, Србином, старцем од 75 година.

Стари је говорио да је скоро сасвим, глув; али, чим ми мало гласније почнемо што

опасније говорити, њега ухвати такав кашаљ да морамо прекинути полемику, па ма како била жучна. Бојао се је старац онога муслимана, и ако смо га ми сматрали повјерљивим. Ако не кашље, говорио би сам са собом, само да онај муслиман не чује наш говор; викао на „толике списе“, „лопове“, итд.

Имали смо један велики атлас. И кад год се је што важније догодило на коме бојишту, проучавали би га, као у какву ђенералштабу. Стално би нам стајао при руци казнени поступник, који је имао већи формат него атлас. То је била мјера предострожности, јер је Г. предсједник имао обичај да сасвим изненада бане у поједине канцеларије, а особито у ту собу.

Чим чујемо његове кораке, поступник се створи на атласу.

И с најбезначајнијим изразима на лицу, настављали би ми говор о какву било параграфу. Предсједник се задржи који тренутак на вратима, држи у руци они одвратну, општу, аустријску капу, гледа сумњиво и испитивалачки у наша лица, па и он, косанћим, улази у академску расправу о параграфу томе и томе! А дотле нада надима наша срца ..

„Антанта“ је знала да сам писао ону књигу и савјетовали смо се на све могуће начине, како да се извучем. Сви смо били сложни у томе, да је моја тактика непризнавања добра и да је треба настављати и усавршавати.

Надлежни су водили истрагу врло строго, али не са онолико жучи, са колико им се је озго наређивало. А могли су много већа зла чинити.

Оно, и разбојници кад упадну у туђу кућу, па ма како да су окорели, наоружани и осии, а чељад нејака и немоћна, ријетко кад учине толико зла, колико би могли, кад би хтјели. У туђој су кући, па не знају с које стране и на који би им начин могао прснути мозак...

Тадашњи државни тужитељ био ми је велика брига, па га је требало на сваки начин ослабити. Јер, ако њега некако увјерим да у мене нису све козе на броју, онда је игра у пола добивена.

Већ отприје ишао сам више пута појединим судијама, наравно „Швабама“, и молио их, често сасвим озбиљно, за правне савјете, јер, варукајући се са оним параграфима, који

су за мене били запели, слабо сам, Бога ми, проучавао све оне остале. Али, још чешће сам им ишао за тако безначајне и познате ситнице, што су их знали и најглупљи писарчићи, да се „Швабе“ чуду нису могле начудити.

А особито сам им радо ишао, кад је Антанта напредовала на коме било фронту, кад је нешто њихово било „гефољн“ и кад им се је срце цијепало, предосјећајући зло . . .

Па кад се је „Швабо“ као елеменат захуктао са Цера и стрмоглавце сручио у Дрину, одем државном одвјетнику са једним „списом“, да га замолим за један „правни савјет“. Ријешење је било сасвим обично и стереотипно, само што је „спис“ био стар и дебео.

Пренемажући се да би ми позавидила и каква жена, рекох му скоро кроз плач:

„Господине одвјетниче, ја ћу овде полудити! Како ја могу, молим Вас, знати све!? Сваки спис тражи друго ријешење, а то се не учи ни у гимназији, ни на универзитету. А ја сам једва те школе свршио! Код свију колега сам био већ сто пута, па више немам образа да идем!“

„О чему се ту, г. колега, ради?“, запита ме благо.

Почех му, бајаги, да причам садржај списка, али тако с брда с дола и без везе, да бих и самог Мефиста преварио.

Добри човјек избечио очи у мене, па не може баш никако да схвати о чему се ради.

А можда је замишљао и Војводу Степу, како стоји на врх Цера, на огромну коњу, исукане сабље, страшнији и већи него Филиповићев *Срђа Злопоглеђа*...

„Ја Вас, човјече ништа не разумијем! Шта Ви то причате? Дајте овамо тај спис!“

Пружим му „спис“, па као човјек уморан, очајно хукнем и, без питања, срозам се у фотељу.

„Па, човјече, ово је сасвим лако ријешити!, вели државни одвјетник.

Онда ми почне објашњавати ствар да не може бити једноставније и разумљивије. Ја гледим у њега празним, тупим погледом и правим се да ништа не разумијем, апсолутно ништа. У пола објашњења прекинем га, молећим гласом:

„Ја то, господине савјетниче, не разумијем! Молим Вас, да Ви то мени издиктирате.“

И човјек „диктира.“ Намјестим се тако да он види шта пишем, па сваки час, без потребе,

крижам што сам написао, растављам, састављам, мијешам азбуке, шта не радим.

Иза тога смијерно захваљујем, пођем вратима, клонулим, невеселим корацима, повијен у напријед, истински изможден претварањем и теретом несреће. Јер и глумац, на послетку, лијеже на смртну постељу и збиљски умире...

А државни одвјетник у пола издигао обе руке и прати ме сажаљивим погледом до врата. Кад притворим врата за собом, шкринем зубима и болно погледам према небу...

Послије мало дужег времена, узмем свим једнак спис, који тражи исто ријешење, и прође пола сата док ме он уавиза да је то исти случај и да тражи исто ријешење!...

Осим оваких и сличних ствари, највише сам хватао - рибу. Рачунао сам да је то један неутралан, међународни, спорт, па сам непрестано вукао уза се удице и књижуру Др-а Хајнца о риболовству. Њемачки сам разумијевао једва тридесет од сто.

Ма које доба године било, ма какво вријеме било, ја сам млатио удицама по води. Г. „Президент“ имао је обичај да сваки дан у подне ухвати мало „фришка зрака“. Удешавао сам да што је могуће више пута прије

њега избијем на мостове, куда он мора проћи, па ожежи оном прутиним по води, а правим се да га не видим, бајаги занио се у риболов. Као да се у јануару, на вјетру и цичи, може тако лако ухватити риба!

„Добар дан, г. колега!“, рекао би ми „Г. Президент“.

Тргнем се изненађено, па га стидљиво и смијерно поздравим, као орач цара, који га је изненадио на њиви.

„Како вам није жао рибица, г. колега?“, запитао би.

„Зашто Г. Предсједниче?!“, чудим се бајаги.

„Па то њих јако боли, а оне не могу да криче и да се бране.“

Баш као ми на швапским вјешалима!“, дође ми на врх језика, али се само кисело и понизно насмијеших.

Он оде, а ја остадох, да, онако смрзлим рукама, и даље машем прutom, очајно, као поп кадионицом по празној цркви...

Ратни догађаји текли су, међутим, својим током.

О славној побједи на Церу нисмо баш много знали. Аустрија је ту бруку прогутала као — обично...

Чак и иза велике руске побједе код Лавова, ишле су манифестације, носећи царску слику и „у име Његово“ разбијале прозоре на српским школама и српским кућама. Фанатичне и разуздане женетине, тумарале су градом до неко доба ноћи, носећи неке барјачине и урличући. То су биле голе и босе саљанке, „маџарице“, које ће касније јести мљевену комушу и у царско здравље умирати од глади, и оне и њихова дјеца...

„Антаџа“ је грозничаво дискутовала и гледала у мапу; особито, кад се је чуло за аустријски пораз код Лавова. Тада смо сви држали да ће се рат брзо свршити, па сам гледао да своју ствар што више растегнем. Истина референт „на Влади“ био је врло спреман, нарочито у језуитизму, и подметао ми је таква питања, да је било врло, врло тешко доскакивати му.

Добри Х. писар, муслиман, често би узео са стола предсједникова акте, који су тога дана дошли, а односили се на мене, и доносио ми их на таван, да бар за тренутак видим

шта је „дошло“. Сав дрхћући од страха да га не ухвате, извлачио би он акт испод капута, кога бих ја грозничаво прелетио очима и фотографисао га у мозгу брже него што би то учинио „момент апарат“.

Иза тога бих се по сву ноћ превртао у кревету, смишљајући шта ћу сутра рећи. Испујен, изломљен, блијед, са модрим колутима испод очију, причао бих суградан „Швабама“ којекакве бајке, наводио многобројне свједоке и — растезао ствар.

По грозничаву спремању, немилостивом и безобзирном регрутовању и „реквирирању“ свега и свачега, видило се је да се Швабо још не мисли окањивати освете и да опет мисли на Србију; а ми смо сав свој живот и све своје мисли били сконцентрисали у побједу Србије и Савезника; и читаву своју судбину везали за ту побједу. Због тога ме је, често, стотину знојева пробијало, док бих појмио најједноставнију ствар у својој служби, јер моја служба није имала баш никакве везе са мојим мислима и идеалима.

Са падањем првог лишћа и почетком друге аустријске офанзиве, наде „Антантине“ у брзу побједу смањиле се, а и моје наде у спасење — спадохе скоро сасвим.

Први аустријски успијеси и први јесенски вјетрови и гласови о звјерствима и пустошењу аустријске и маџарске солдатеске, чинили су пустош у душама нашим...

А наде су нам се смањивале, колико год је то било могуће...

У аустријским инцијелима све је то црње писало за мене и све сам се туробнији и невеселији извлачио из своје канцеларије. Јер, упоредо са њиховим успијесима, расла је њихова сигурност, енергија и злоба у прогонима нашега народа.

Често, остављен сам себи, послије канцеларијског рада, у некој мизерној врсти слобде, као осуђеник пред извршењем казне, излазио сам у поља, врлудао кривудавим обалама Уне, ходао по скоро обраним кукурузима, сједио под врбама и јошикама, са којих је шуштећи опадало лишће; провлачио се у чамцу кроз високи, пожутио шаш; дуго се задржавао између острвчића, обраслих у травуљину и врбе; брао последње локвање и водено цвијеће; и, сакривен у каквом грму дивље лозе, мислио о својој браћи, о оним у тамницама и оним на бојним пољима; а нада ми је жутила и венула као јесенски пејзаж...

Али сам ипак морао остављати све то и ићи у канцеларију, баш као во у јарам, гдје ме је обично већ чекао подворник са налогом: „Господин президент моли да одмах дођете!“ „Моли“!...

И сваки пут, све понизније и са већом резигнацијом, ишао сам пред подворником „Г. Президенту“, да опет лажем, петљам, муцам, гледам у земљу или разроко, избјегавајући његов поглед, баш као што зликовац избјегава поглед судијин...

Све до најпозније јесени излазио сам у поља али због честих јесенских киша ређе и ређе.

Сваки дан сам посматрао како умире цвијеће и биље, како нестаје сунца и топлоте.

Најприје првимраз опали последње булке.*)
Сутрадан их дохвати сунце те оне помодрише, поблиједише и умријеше.

Велики, жути цвијетови на бундевиним вријежама, чисти и златни као путир од причешћа, озебоше, скупише се и затворише своје чаше, као да се желе заштитити од мраза; врхови им се спарушише, па и они умријеше одмах иза булки...

Сунцокрети што су се доскора, онако смијерно погнути, клањали сунцу, као побожне

* Црвени ма...

дувне Распетом Христу, изгубише своју ведру, жуту боју, исисану из сунчаних зрака, увенуше и лишће им се смјезура; отежаше под јесенским кишуринама; нагнуше се са свим земљи, као стогодишњи старци гробу, поломише се, полијегаше у јесенско блато и помријеше у њему. И нестале их са њива, а никад се више не окренуше за сунцем. . .

Онда промрзну, пожути и осуши се кукурузово лишће и невесело се објеси од влаге и магле. Свијет их побра као на команду, а говеда што поједоше, што згазише у блато осушене стабљике. . . .

По горама умрије најприје рујево, буково, и јаворово лишће; а послије храстово, брезово и тако редом. . . .

По ливадама, са посљедњим откосом отаве, изгибоше последњи маслаци и воловске очи. . .

Једино што по присојним утринама избише бокорићи блиједо-црвене и блиједоплаве Мразове Сестрице, што је народ зове дивљим шафраном.

Са умирањем природе, гасиле су се, у поредо, и наде наше. . .

Што смо дознавали да Швабе дубље улазе у Србију, улазила је дубље зебња и дрхат у наша срца. . .

Добоши су све чешће ударали, а транспортни људи и стоке све чешће одлазили. А црно-жути барјачићи на мапи, у председникову предсобљу, све су више помицали према срцу Србије.

Жандари су правили дивље потјере, особито пазарним даном, по сајму и кафанама. Хватали су све што још није било узето у комору и војску: гомиле мангупа свију врста, скитнице, просјаке, сакате у једну руку, ногу, ћораве у једно око, кафанске лиске, клуподере, кокошаре, кесароше; вагабунде свију могућих сорти; сеоске бескућнике и будале, који обично долазе пазарним даном да купе, и једу огриске, и да као напуштени пси глођу већ оглодане кости; варошке будале и кретене, нијеме и глухонијеме. Све то голо, босо, дроњаво, ушљиво, гладно, краставо. . . Сав тај талог и гад друштвени, гонила је аустријска жандармерија, под јаком пратњом, као гомилу звјерова, у освојени дио Србије, да беру остављене кукурузе. . .

Ми смо се згледали и замишљали како овај друштвени измет харачи, прождире све чега се дохвати и пустоши питому Мачву и Јадар, као облаци скакаваца кад опусте поља. . .

Швабе су држале да више никад неће из Србије. Ум за морем, смрт за вратом!

Тако позваше онога судца, што се је повучено држао према „Антанти“, да уведе судство у освојеном дијелу Србије. Ова нас је ствар једноставно поразила

Питао је и нас за савјет. Ми смо волили да он оде него, да оде, какав „Швабо“ — мање ће се објесити браће наше. . .

И он оде. . .

Оде, да се врати брже него што је отишао! Оде да види погибију аустријску; оде да види како милијунска војска, у највећем расулу, бјежи испред шаке јунака; оде, као да га је сам Бог послао, да на извору види снагу нашу и славу нашу, нечувену и неупоредиву. Оде, да се врати, дужим, вишим, већим, циновскијим скоковима, него што су скакали лаки грчки скакачи на олимпијским играма. . .

— Мени га је било жао, јер је био стални члан сената, који је одлучивао у мојој истрази. А поуздано сам знао да ме, на свој начин, узима у заштиту. Стари курјак био је увјерен да сам ја писац оне књиге, али никад то није напоменуо, па ни у повјерљивијем разговору са мном. —

Не прођоше ни неколика дана иза његова одласка, а путем од истока почеше избијати у наше забачено мјесто, некакве људске сјенке, некаква људска подобија, нијема од ужаса, чупава, гола, боса, подбијена, прегладњела, јадна, жалосна. . . Избијали су најприје појединачки, па по два, по три, па хрпимице, па у руљама, ширећи око себе страх и трепет. . .

Ухвати се читав тутањ. Неки протркаше, а неки се зауставише. . .

Један младић, чим дође кући, премину од страха. „Исприпадало ми се дите, па ми умрије, жалосна ти сам!“, кукала му је мајка.

Неки од њих донесоше у њедрима и неколика зрна кукурузова, путем се засипајући њима, онако невареним, само да како одрже живот, да утеку. . .

О, мила, златна, света зрна наша, што сте никла на слободном сунцу, на слободној земљи нашој! Како смо се отимали о вас, како смо вас чували, са колико смо чежње у вас гледали, како смо вас сузним очима миловали, мила, златна, света зрна наша! . .

Разумједосмо! Дознадосмо! То су „курузари“ обрали — бостан! То је Велики,

Бесмртни Војвода Мишић, помлатио Аустријанце и Мађаре на Сувобору и Руднику!

Као поводањ, као бурни вјетар, као олуја, као стихија, као оркан, сручио их је овај Цин, са Рудника, у Дрину, Саву и Дунав!...

„Казнена експедиција“ то већ, ето, и по други пут струже из Србије, колико је ноге носе! Струже брзином Турака са Куманова, брзином Бугара са Брегалнице! Струже главом без обзира, избезумљена паничним страхом, у највећем расулу, без команде, без стида, без срама; помијешана и изједначена са овим „курузарима“, са овим друштвеним изметом, да брука буде већа; напуштајући упљачкано благо, бацајући упљачкане ствари; остављајући своје магазине, топове, пукове и дивизије, одбацујући оружје и одијело! Струже, тучена с леђа, с бокова, из земље, с неба; просипљући крв и мозгове по згаженим кукурузиштима и пустим згариштима наших домова; зајажујући Дрину мртвим и живим тјелесима...

Неко исприча како је, још у Балканском Рату, један заробљени аце — мухаџир рекао: „Српским топовима, брте, не мереш најамити милета — све липи за земљу!...“

Кроз сву ту беспримјерну бјежанију, гужву и ужас, прогулио је некако и пробио се и наш колега Г. К. Његов огроман раст, атлетска снага и (нека опрости!) његове малко предугачке ноге, морале су чуда стварати и помогле су му при бјежању, без сумње, много више, него његова нова судачка униформа...

Никад није хтјео да прича о својим прикљученијама. Само једном, онако мало у пићу, рекао ми је, лукаво намигујући, да пар волова нису никаква „запрека“, кад човјек бјежи — прескочити као ништа!

Зли језици веле да неколика дана није могао да изиђе из куће, јер су му се од бјежања били надули заушњаци и вратне жиле.

Нашу радост није могуће описати!...

Шћукамо се, тако, сви у једну забачену собицу, у својој гостионици, добро затворимо прозоре и врата и спустимо ролетне, па најприје причамо шта је ко тај дан опазио на „Швабама“.

На примјер, Дане, „канцелист“, прича како је „Г. Президент“ скинуо с мапе Србије оне црно-жуте барјачиће:

„Ману само једанпут руком низ мапу, па их све одједном слисти, а викну: „Schwamm drüber! Zum Teufel holen!““!*)

„А мене данас први поздрави „Г. финанц-директор“ и рече ми: „„Сјевус!““, упада стари босански чиновник, геометар Ј.

„Сјевус, ја како!“, вичу сви

„Ја“ виђесте ли, људи моји, шта уради Мишић од Швабе, ако ко Бога зна! Збриса их, вала, са Србије једним ударцем, сведно ко кад добра домаћица опази паукову мрежу на зиду, па само једанпут распали метлом и збрише и мрежу и смрска паука!“, вели професор литературе...

„Море, још горе! Прснуше, брате, Швабе, као кад би треснуо пуном боцом живе о бетон!“, упоређује други.

Адвокат Симе, звани „Бјат“, који је свршио језуитску гимназију и био помало и плашљив, прекрсти се побожно, али само преко позамашна трбуха, и рече:

„Ја, бјаћо, сад увијек клећим, кад се молим Богу!“...

Поче, вјере ми, долазити и онај судија, што је бјежао из Србије. Поче, ја како! Чим се појави на вратима, растегне колико год може:

*„Бриши све! До сто ђавола!“

„Мааа-ришко, мила Мааа-ришко!“

А кад добро ухвати, и кад га са свих страна сколимо да прича како је долетио на муштулук са трке, он само запјева, гестикулишући снажније него кад човјек брзо гони „терезину“ :

„Шуп сем, шуп там,
То је нама шецко едно!

Шуп сем, шуп там!“, а забашурује и заварава затрацени лисац и смије се као пијан Тарас Буљба, на кога је ванредно личио, или као онај најкрупнији Запорожац на Рјепиновој слици *Одговор Запорошких Козака*.

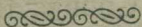
Судија „Голе“ разумије га најбоље, па истом устане и загрли му ону главурду, голему и сјајну као мјесец на уштап, и дуго, дуго је држи, ћутећи...

Онда се подјетињимо, истина нешто и од пића, али највише од радости, па запјевамо да све трешти:

„Кукурузи већ се беру!...“

Само што директор гимназије, тврдоглава и вјечита опозиција, бруји за свој рачун:

„Сад мој драги на Дрини, на стражи!“ ...

La France.

— Успомени † Војводе Мишића. —

Наш професор Српскога језика и литературе био је баш добар човјек. Волио је и свој предмет и своје ђаке. Његов час био је за нас право уживање. Особито, кад нам је исправљао слободне задатке. Волио је и да нам поставља тешка, али лијепа питања.

Једнога дана, чини ми се у шестом разреду, рече нам:

„Другога часа донијећете ми домаћи задатак о најљепшој ријечи у нашем језику. Сваки, лијепо, нека изабере ријеч за коју држи да је најљепша, па нека напише шта о њој осјећа“.

Колико смо ли се, и ја и моји другови, мучили да нађемо ту ријеч!

Нисмо имали много времена да је тражимо, јер смо одмах, сутрадан по подне, морали да донесемо задатке. Иначе би се ми већ спремили!

Боже мој, каквих ти ту није било задатака! Највише гласова добиле су ријечи: љубав и драга... Кô — гимназисти!...

Ја нисам ни запамтио своје мајчице, па изабрах ријеч — мајка.

И, као да сам у срце умакао перо, тако сам осјећао пишући задатак...

Професор, сутрадан, некако хладно, похвали једнога што је изабрао ријеч на да, а за мој задатак рече:

„Лијепа је, дјецо, ријеч мајка; збиља једна од најљеших и најслађих ријечи на свијету. Али има друга једна ријеч, још слађа, још милија, још већа, још љепша. Пуна су уста кад се каже мајка, али су још пунија, кад се каже — она друга ријеч. — Јер кад се каже мајка, надима се срце, а кад се каже она друга ријеч и — груди!...“

О, што смо ми тада волили свога доброг професора! А, богме, било нас је и стид што не можемо да се сјетимо те ријечи!

— „Па, ето, ипак вас ни један не могаде да је се сјети!“, рече нам тужно.

Иза тих ријечи устаде професор, неколико пута прође разредом и све је бивао узбуђенији. Жалио на нас...

Е, да ми је било могуће да онда, колико игда могу, дрекнем ту ријеч, волио бих, чини ми се, него — матурску сједоцбу!

Били смо баш у годинама, кад се буде чула, па смо, скоро сви, били увјерени, да смо изабрали баш праву ријеч. Нарочито су то били увјерени они, што су изабрали ријечи: љубав и драга.

Кад зазвони звонце, професор узне ката-лог и шешир, дође до врата и, очевидно узбуђен и љут, не окрећући се нама, рече строго:

„Сви, без изузетка, да ми научите за други час ону Јакшићеву пјесму, што почиње ријечима: „И овај камен земље Србије, што претећ сунцу дера кроз облак...“

Ваљда први и последњи пут рече неистину пред нама и љутну се на нас наш добри професор...

На тој Јакшићевој пјесми стоји натпис: *Отаџбина*, а то зна и најмање наше дијете у основној школи!...

Послије неколико година слушао сам на једном малом универзитету, у Јужној Француској, како професор — један журав старчић - статистиком побија оне, што тврде да француски народ изумире.

Читаву таблу исписивао је чичица и брисао више пута, пишући и упоређујући бројеве. Па, што му је доказивање било убједљивије, све се је више одушевљавао.

Кад старчић исписа посљедњу бројку, кад резимова и сабра све, разби један дио креде о таблу, а остатак о под; окрену се нама, дође до првих клупа, па сав одушевљен, исправљен, нарастао, подмлађен, занесен, егзалтован, рече :

„Зар Француска да изумре! Зар Француске да нестане!! Зар да француска уста престану изговарати своју најљепшу, своју најмилију, најслађу, највећу, најсветију ријеч!“

Онда се нагну преко клупа, сав се унесе у наша лица, па, као на небо понесен, викну препуним устима, наглашујући све већма, све заносније :

„Чујте, чујте: „La France! La France!! La France!!!“

Нека-неодољива сила диже нас на ноге, све нас, без разлике на нацију, и сви викнусмо, као један човјек:

„Vive la France!“

Мени се накомреши коса . . .

Ђаци онога првога професора, послје неколико година иза онога задатка, смрскаше неколике царевине; а ђаци овога другога професора, разбише грудима својим, на Марни и Вердену, најстрашнију војску на свијету и спасоше — човјечанство . . .

Није прошло много времена од онога предавања на универзитету, а ја добих прилику да читав један дан проведем на гробљу Пер-ла Шез, у Паризу.

Случајно бијох ушао у гробље на једна споредна врата.

Лутао сам дуго по њему, онако како ме је инстинкт водио. И ако ми нико није показивао куда треба да идем и шта треба да гледам, ипак сам, на сваком кораку, наилазио на дивотне споменике, на радове чувених вајара и умјетника; гробове Наполеонових маршала, пјесника, писаца; на лица из прича, романа и славне историје француске.

Баш зато што нисам имао водића, могао сам да останем код свакога споменика колико год хоћу и да снијевам и осјећам докле хоћу.

Ходајући тако, наиђох и на крематориј, у коме гори вјечити огањ и кроз чији оцак сиротиња париска одлази сваки дан на своје слободно француско небо, у облику густа, плавкаста дима . . . Наиђох и на бескрајне аркаде, у које су узидане урне са прахом спаљених. На многим урнама видјех причвршћене слике оних, чији је pepeo развијао париски вјетрић. Колико сам ту видио милих и лијепих лишца! . . .

Послије неколико сати ходања, свега ме је било обузело оно нарочито, сентиментално осјећање, онај нарочити „штимунг“ што свакога осјетљива човјека обузме на гробљу. И нехотице су ми душом брујали Дамаскинови стихири о сујети свјаческој и житију, који је „сјен и соније“ . . .

Та осјећања обузимају човјека и кад, у дугим љетним данима, походи какво мало, сеоско гробље, са старом дрвеном црквицом без звоника, из које мирише увенуо невен, милодув и босиљак; а око ње сиви земан повио и поваљао дрвене, сагњиле крстове; док су се преко гробова надвили храстови, брекиње и букве, шумећи вјечитим шумом: „Житије же сјен и соније . . .“

Иза подне дођох на главну алеју Пер-ла-Шеза. Недалеко од споменика Алфреда де Мисеа, кога осјенчава истинска жалосна врба, а *vis-à-vis* од њега, угледах један споменик, најљепши, највеличанственији, најдирљивији, најгордији, највећи на читаву Пер-ла-Шезу:

На једној овећој пирамиди стоји један француски наредник, пјешак, у природној величини, са задигнутим пешевима од шињела, у походном одијелу, држећи лијевом руком „пушку к нози“, а десну наслонио на стрехицу од капе, и гледа у даљину, као да слукти почетак химне о ослобођењу свога драгога Алсаса и Лорена:

„Au-dessus de Mulhouse

On vit nos trois couleurs!

Ne soyez pas jalouses!

Metz, Strasbourg, cités soeurs:

Nous arrivons!

Et nos clairons,

Nos glorieux clairons de France,

Sonnent, enfin,

— Ecoutez bien! —

L'heure de voire delivrance!

(Над Милузом („Милхаузеном“)
Вије се наша тробојка!
Нека не завиде Милузу
Мец и Страсбург, два његова брата:
Ми долазимо!
И наши трубачи,
Наши славни, француски трубачи,
Трубе, најзад,
— Добро да чују! —
Час и њихова ослобођења!)

На пирамиди пише:

S e r g e n t H o f f *

На подножју пирамиде један анђео већ
урезао златним словима ове ријечи: „La
France se souvient de Toi!“ **

Тај споменик је, ето, подигла захвална
отаџбина своје добром сину. Подигла му
тај споменик на главној алеји Пер-ла-Шеза,
гдје се налазе споменици њених највећих
синова, одмах, у непосредној близини, спо-
меника једног предсједника републике! На
мјесту где никада, никада не би могао лећи
ни најмногострукији милијардер, ако није
погинуо за Француску! Њему, једном обичном
нареднику из Алсаса!!

*) Наредник Хоф.

***) Француска се сјећа Тебе!

И шта му је на споменику написала благодарна отаџбина?! Написала му најљепшу ријеч, најљепше ријечи у своме језику: „La France se souvient de Toi!“ . . .

Тако Француска цијени своје јунаке, своје les petits, bravs soldats, своје миле, мале, храбре војнике; тако васпитава своју дјецу и своју поносну нацију. . .

Vive la France! . . . *

Очаран, у потпуном смислу те ријечи, са сузама у очима, чисто хипнотисан, дуго сам гледао у јуначко, поштено лице сержана Хофа, над чијом се ослобођеном отаџбином опет поносно вије славна француска тробојка и гдје ће вјечито трубити химну о слободи његова драгог Алсаса и Лорена — les glorieux clairons de France. . .

* * *

Али, да се сада вратим Теби, Велики Војводо!

С највећим пиететом исписах Твоје велико име у почетку овога написа, а још Ти не рекох зашто га исписах.

Кад је Богу било угодно да Те узме, да се у крилу његову одмориш, последије

*) Живила Француска!

циновских побједа, којима си ослободио све нас, заплакао је за Тобом сав наш народ, као један човјек. И, са свих страна, сасуше се ловорови вијенци, да Ти последњи пут оките јуначку, паметну главу. Мајке почеше давати Твоје име својој дјечи и стављати га на њихове капе, поред имена Куманово, Брегалница, Рудник, Суворор, Кајмакчалан, Александар. . .

Међу првим вијенцима био је вијенац француски, сав од сувога злата. . .

Па, шта оно написа на Твоме вијенцу Велика, Побједоносна Француска?! Шта оно Она написа?! Коју оно ријеч изабра да Те одликује?!

Свијетли ли, на примјер, са златнога ловора напис: „Другови са Марне, Вердена, и Кајмакчалана — своје највјернијем другу?!“

Рече ли Француска на Твоме вијенцу: „Официри и војска француска — најхрабријем међу храбрима“?!

Ни једно од тога, већ нешто много веће, узвишеније и нежније. Без дуга размишљања, спонтано, као да је већ одавно ту ријеч припремила Теби, рече Ти: „Француска — Војводи Мишићу“.

Рече своју најљепшу, најмилију, најслађу ријеч. Рече Ти оно што је рекла своје добром сину Хофу; што ће рећи Жофру, Фошу и њима равним; што би као мајка рекла свакоме своје добром дјетету, сваком своје храброме малом војнику. . .

Не разликова Те, дакле, ни најмање, од своје рођене и најбоље дјеце У томе је величина и срж Твога одликовања. . .

Јер то значи, да Ти у вијенац славе и вјечна незаборава урезају своје име не само Твоји ратни другови, него и сва Француска: од дна Провансе до врх Нормандије, од Пиринеја па далеко тамо иза Милхаузена, Страсбурга и Меца; дакле, сви Французи: сваки човјек, свака жена, свако дијете француско; па и Твоји црни и црнпурасти, храбри, ратни другови из огромне и далеке Индо-Кине, Анама, Сенегала, Мадагаскара, који сада причају, по читавој својој неизмјерној отаџбини, о слави српској и с нарочитим поштовањем спомињу Тебе, Тебе који си прославио нашу расу. . .

А да је Француска могла да нађе љепшу ријеч, Она би Ти је, заиста, урезала у вијенац славе, исто онако искрено, као што

је искрено урезано Њено велико име у наша срца; али Она те ријечи није могла наћи, јер је љепше — нема . . .

Него да си Ти Велики Војводи, у Француској заклопио своје уморне, добре, паметне, поштене очи, почивао би данас на Place de l'Étoile, у — *Побједном Своду*. . .

И тада, сваке године, када Француска прославља *Српски дан, Дан Ослобођења Алсаса и Лорена, Чешрнаести Јули*, или кад је Светковина Цвијећа, долазио би сав Париз пред *Побједни Свод* да Теби, *Џину са Југа* (како би те у својим говорима називали) и Твоме бојном другу, Незнаном Француском Јунаку небројено пута викну: „Слава! Слава!“

Музике свију гарнизона париских свирале би, са свих страна, *Марсељезу, Напреј Заштава Славе, Лијепа Наша Домовино и Боже Правде*.

Звуци *Марсељезе и Наших Химни* мијешали би се, испреплетавали и сливали у једну побједну симфонију, баш као што су се на толиким бојним пољима читави потоци племените француске крви мијешали, испреплетавали и сливали са читавим потоцима наше крви у једну велику, пламену ријеку,

која је спржила, подавила и смождала све наше непријатеље.

И, што год има цвијећа у Паризу, и Почасних Легија на грудима Твојих другова, све би се то сручило на *Побједни Свод* и чисто га засуло, па би изгледао као огромно брдо од цвијећа . . .

Читаоцима.

Године 1914. баш пред смрт † Фрање Фердинанда, изишла је у Сарајеву, из штампарије **Народа**, моја књига **Из великих дана**, под псеудонимом Остоја Боснић. У књизи је било пет приповједака, а све су се односиле на Балкански Рат.

Књига се није ни почела право растурати, а у Сарајеву погибе аустријски престолонаследник и настадоше црни дани за Српски народ. Почеше зулуми: шуцкори, хапшења, интернације, таоци, велеиздајнички процеси, вјешања... Следише се срца и у оних, који, осим мржње према Аустрији, ништа друго нису скривили. Сваки Србин очекивао је, сваки час, гром себи намијењен. И ријетко врло ријетко, је ко остао непогођен...

Тако и на мене дође ред: Некаква уштва написа у „**једном**“ сарајевском листу, баш на сам дан прогласа рата (28./7. 1914.), на првој страни, чланак под насловом **Memento** и дебелим словима наведе поједина мјеста из те књиге, која су била најнеповољнија Аустрији и показа на мене прстом...

И, док су, у оним страшним ноћима, испод наших прозора, трескали шуцкори кундацима и лупали кундурама, спаљивали смо ми своје светиње: књиге, заставе, грбове и успомене на наша света мјеста.

Шуцкори и пандури чудили су се јако, зашто се у јулу, по сву ноћ, диме оџаци на нашим кућама!

Тако и ја спалих скоро читаво издање своје књиге, нечитане и нераширене.

Исти дан кад је изишла она денунција, премјештен сам, телеграфским наређењем, далеко од свога роднога мјеста, у ком сам служио.

Читаве четири године трајала је истрага против књиге и писца и једва једвице ми је успјело да се спасем, на начине, како сам, неке од њих, испричао у причи „Кукурузи већ се беру!“

Мени су, као писцу, судила два суда: један окружни и Врховни суд у Сарајеву. Оба суда су стала на гледиште „да је књига тако добро написана и одаје тако вјешта писца, да то никако не би могао бити“ — ја! (Ово је тачан цитат из обе пресуде!)

Међутим је окружни суд у Сарајеву, већ наведеном осудом, осудио и књигу да се уништи, те је ту осуду донио службени **Сарајевски лист**, у своме 72. броју, од 13./3. 1917. године.

Сав тај процес и сву ту душевну инквизицију описао сам у великој приповијетци **Под истрагом**. Старао сам се да у њој изнесем само наше заједничко осјећање, за читаво вријеме рата; **а, скоро, без икаква личног акцента.**

И, баш као што домаћин жели да поново подигне кућу, што су му је непријатељи срушили, или као што драган жели да поврати отету драгану, још нељубљену и немиловану, тако исто и ја желим да видим друго издање своје осуђене и уништене књиге...

Сви моји напори да то учиним остали су безуспијешни! Обраћао сам се **друговима** и културним друштвима и најкултурнијим људима, па ми нико није ни одговорио, осим једнога професора нашега

универзитета, који је сав материјал прегледао, ставио своје примједбе и дао чак и савјете, па му свака хвала!

Због тога сам се ријешо да издам ову књижицу као **оглед** не бих ли заинтересовао читаоце за поменућу ствар.

Молим, стога, све пријатеље српске књиге, нарочито српске књиге у Босни, гдје у опште скоро и нема писаца, да скупе претплату (10 динара) за ту књигу, или да бар јаве штампарији „Глас Крајине“ у Бањој Луци, колико би могли растурићу комада

У књизи би било оних пет забрањених приповиједака и приповијетка **Под истрагом**, а имала би најмање 200 страна, мало већег формата.

Бања Лука, на Духове 1922.

Dr. Стојан Стојнић,
судија окружног суда.

